

# littera turca

Journal of Turkish Language and Literature  
e-ISSN: 2149-892X  
<http://dergipark.ulakbim.gov.tr/littera>

[Cilt/Volume: 11, Sayı/Issue: 4, Güz/Autumn 2025]

## AZERBAYCAN TÜRKÇESİNDEN TÜRKİYE TÜRKÇESİNE METİN AKTARMA YÖNTEMLERİ\*

(Text Transfer Methods From Azerbaijani Turkish to Turkey Turkish)

### Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 20.04.2025

Kabul Tarihi / Date Accepted: 21.08.2025

Yayın Tarihi / Date Published: 30.10.2025

DOI Numarası / DOI Number: 10.20322/littera.1680555

### Vüsale MUSALI

Prof. Dr.

Kastamonu Üniversitesi

İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi

Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatı Bölümü

[orcid.org/0000-0002-1104-272X](https://orcid.org/0000-0002-1104-272X)

[tezkiresinas@gmail.com](mailto:tezkiresinas@gmail.com)

### Makale Bilgisi

**Değerlendirme:** Bu çalışma çift taraflı kör hakemlik sistemi uygulanarak değerlendirilmiştir.

**Etik Beyan:** Çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur.

**Etik Kurul Belgesi:** Makale için "Etik Kurul Belgesi" gerekmemektedir.

**Benzerlik Taraması:** "Benzerlik Raporu" İntihal.Net sistemi üzerinden alınarak tarama yapılmıştır.

**Telif Hakkı:** Çalışmanın hazırlanma sürecinde yazar/yazarlar tarafından "Telif Hakkı Formu" imzalanarak sunulmuştur. Yazar/yazarlar dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler.

### Atıf Bilgisi:

Musalı, V. (2025). Azerbaycan Türkçesinden Türkiye Türkçesine Metin Aktarma Yöntemleri. *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, 11(4), ss. 779-802. 10.20322/littera.1680555

### Sorumlu Yazar:

Vüsale MUSALI, [tezkiresinas@gmail.com](mailto:tezkiresinas@gmail.com)

\* "Azerbaycan Türkçesinden Türkiye Türkçesine Metin Aktarma Yöntemleri" başlıklı çalışma, 28-29 Nisan 2023 tarihlerinde Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi ev sahipliğinde düzenlenen Uluslararası Dil Çalışmalarında Yeni Yönelimler Sempozyumunda sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

### Özet

Türk yazı dilleri arasında özellikle Türkiye Türkçesi ile Azerbaycan Türkçesi gibi yakın lehçeler arasında gerçekleştirilen metin aktarımları, günümüzde hem akademik hem de kültürel bağlamda önem kazanan bir konu hâline gelmiştir. Bu makale, Azerbaycan Türkçesinden Türkiye Türkçesine metin aktarımında kullanılabilecek yöntemleri sistematik biçimde ortaya koymayı amaçlamaktadır. Konu, son yıllarda Azerbaycanlı araştırmacı ve yazarların Türkiye'deki akademik ve kültürel yayınlara olan ilgisinin artmasıyla daha da önem kazanmıştır. Ayrıca, Türkiye'deki üniversitelerin Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları bölümlerinde öğrenim gören öğrenciler açısından da bu tür aktarımlar hem akademik bir gereklilik hem de mesleki bir fırsat alanı oluşturmaktadır. Bu bağlamda, aktarma yöntemlerinin doğru biçimde belirlenmesi ve uygulanması, iki lehçe arasında sağlıklı bir anlam geçişi sağlanması açısından hayati önem taşımaktadır.

Makalenin temel amacı, Azerbaycan Türkçesinden Türkiye Türkçesine yapılan aktarımlarda uygulanabilecek yöntemleri açıklamak ve bu yöntemlerin hangi metin türlerinde, hangi koşullarda tercih edilmesi gerektiğine dair yol gösterici bir çerçeve sunmaktır. Bu doğrultuda çalışma, doğrudan ve biçimsel aktarma ile yorumlayıcı ve uyarlayıcı aktarma yöntemleri üzerinde durmakta; şiir ve düzyazı metinler için farklı stratejiler önermektedir. Ayrıca, aktarım sürecinde disiplinlerarası bilgi birikiminin ve çok katmanlı okuma tekniklerinin önemi vurgulanmaktadır.

Makalede ulaşılan bulgular, mevcut literatürde aktarma yöntemlerine dair kuramsal çerçevenin yetersiz olduğunu ve uygulamalı örneklerin eksikliğini ortaya koymaktadır. Bu durum hem akademisyenler hem de öğrenciler için ciddi bir boşluk teşkil etmektedir. Sonuç olarak, lehçeler arası metin aktarımı yalnızca dilsel bir işlem değil, aynı zamanda kültürel bir anlam taşıma sürecidir. Bu sürecin başarısı, uygun yöntemlerin bilinçli bir şekilde uygulanmasına bağlıdır.

**Anahtar Sözcükler:** Metin aktarımı, Azerbaycan Türkçesi, Türkiye Türkçesi, aktarma yöntemleri, lehçeler arası iletişim.

---

### Abstract

Text transfers between closely related Turkic written languages, particularly between Turkey Turkish and Azerbaijani Turkish, have recently become a significant subject of academic and cultural interest. This article aims to systematically present the applicable methods for transferring texts from Azerbaijani Turkish to Turkey Turkish. The relevance of the topic has increased, especially due to the growing interest of Azerbaijani scholars and authors in publishing academic and cultural works in Turkey. Moreover, such transfers represent both an academic necessity and a professional opportunity for students enrolled in the departments of Contemporary Turkic Dialects and Literatures at Turkish universities. In this context, accurately identifying and applying appropriate transfer methods is of critical importance for ensuring effective semantic transitions between the two dialects.

The main objective of the article is to describe the methods that can be used during the transfer process and to provide a guiding framework regarding which methods should be preferred for different types of texts under various conditions. Accordingly, the study focuses on two primary strategies: direct and formal transfer, and interpretive and adaptive transfer. It also emphasizes the importance of interdisciplinary knowledge and multi-layered reading techniques throughout the transfer process.

The findings of the article reveal a significant lack of theoretical framework and practical examples in the current literature concerning transfer methods. This deficiency constitutes a notable gap for both scholars and students. In conclusion, inter-dialectal text transfer is not merely a linguistic operation, but also a process of cultural meaning transmission. The success of this process depends on the conscious and competent application of appropriate methods.

**Key Words:** Text transfer, Azerbaijani Turkish, Turkey Turkish, transfer methods, interdialectal communication.

---

## **GİRİŞ**

XX. yüzyılın 1930'lu yıllarından itibaren Azerbaycan Türkçesinden Türkiye Türkçesine metin aktarmalarının yapıldığına dair örnekler görülmeye başlanmıştır. Ancak bu süreç, Sovyetler Birliği'nin uyguladığı politik baskılar nedeniyle uzun yıllar boyunca oldukça sınırlı kalmıştır. Özellikle sınırların kapalı olması, iki ülke arasında doğrudan iletişimin kesilmesi ve kullanılan alfabelerin farklılaşması (Azerbaycan'da Kiril, Türkiye'de Latin alfabesi) gibi etkenler, aktarma faaliyetlerini asgari düzeye indirmiştir. 1991 yılında Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazanmasının ardından, kültürel ve bilimsel ilişkilerde büyük bir ivme yaşanmış, bu bağlamda Azerbaycan Türkçesinden Türkiye Türkçesine yapılan metin aktarmalarında da kayda değer bir artış meydana gelmiştir. Aktarma faaliyetleri, yalnızca bir metnin farklı bir lehçeye çevrilmesinden ibaret olmayıp, aynı zamanda ortak Türkçenin inşasında önemli bir köprü işlevi de görebilir. Bu bağlamda, bazı araştırmacılar bu sürecin Türk dili birliği açısından stratejik bir rol oynadığına dikkat çekmiştir. Bu bağlamda aktarım hem dil içi eğitimin hem de kültürel etkileşimin bir aracıdır. Ancak bu gelişme, beraberinde birtakım sorunları da getirmiştir. Aktarma sürecinde karşılaşılan zorluklar; dilsel, kültürel ve terminolojik farklılıklardan kaynaklanmakta ve bu sorunların çözümüne yönelik sistematik çalışmaların eksikliği hissedilmektedir.

Azerbaycan Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktarmayla ilgili sorunlar, 1990'lı yılların ortalarından itibaren A. B. Ercilasun, M. Musaoğlu, S. Adıgüzel, A. Resulov vd. akademisyenler tarafından gündeme getirilmiştir (Ercilasun 1992; 2011; Musaoğlu 2003; 2009; Adıgüzel 2012; Resulov 2007). Türkiye'de ve Azerbaycan'da yapılan bilimsel çalışmalar genel olarak değerlendirildiğinde Azerbaycan Türkçesinden Türkiye Türkçesine yapılan aktarmalar bağlamında çeşitli sorunların ele alındığı makalelere rastlanmaktadır. Bu çalışmalar, genellikle söz varlığı, deyimler, terim karşılıkları, kültürel farklar gibi çeviri ve anlam düzeyindeki problemlere odaklanmakta; ancak aktarma sürecinde izlenecek yöntemler konusunda yeterli bilgi sunmamaktadır. Diğer bir ifadeyle, aktarma sorunları zaman zaman akademik gündeme taşınmış olmakla birlikte, bu sorunların çözümüne yönelik sistematik yöntem önerilerine veya kuramsal çerçeveye dayalı kaynaklara ulaşılammamaktadır.

Türkiye'deki bazı üniversitelerin Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları (ÇTLE) bölümlerinin müfredatında yer alan "Azerbaycan Türkçesi Metin Aktarma" dersleri, söz konusu sürecin hem teorik hem de pratik yönlerini ele alarak öğrencilere bu alanda bilgi ve beceri kazandırmayı amaçlamaktadır. Ancak, bu derslerin süresi ve kapsamı üniversiteler arasında farklılıklar göstermektedir. ÇTLE bölümlerinin olduğu bazı üniversitelerde Azerbaycan Türkçesi, dört dönem boyunca okutularak öğrencilere derinlemesine bir dil bilgisi ve edebiyat bilgisi kazandırılmaya çalışılmaktadır. Bu tür programlarda, Azerbaycan Türkçesi'ne ait metinlerin doğru bir şekilde aktarılması ve dilin fonetik, morfolojik, sentaktik, semantik gibi düzeylerde incelenmesi hedeflenir. Ancak, bazı üniversitelerde Azerbaycan Türkçesi dersi yalnızca bir dönemle sınırlıdır. Bu durum, öğrencilerin Azerbaycan Türkçesinin dil bilgisi ve kültürel unsurlarını yüzeysel bir şekilde öğrenmelerine neden olmakta, dolayısıyla Azerbaycan Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktarma gibi önemli konulara yeterince

zaman ayrılmamaktadır. Azerbaycan Türkçesinin derinlemesine ele alınmadığı bu programlarda, öğrencilerin bu dildeki edebî metinleri ve kültürel değerleri tam anlamıyla kavrayabilmeleri zordur.

Türkiye'deki üniversitelerin ÇTLE bölümlerinde lisans ve lisansüstü düzeyde eğitim gören öğrencilerin metin aktarma derslerinde özellikle yöntem konusunda ciddi kaynak sıkıntısı yaşadıkları gözlemlenmektedir. Dersler, çoğunlukla uygulamalı yürütülmekte; öğrenciler metinleri doğrudan aktarma pratiği ile çevirmekte; ancak bu süreçte başvurabilecekleri yol gösterici akademik kaynakların eksikliği, sürecin bilimsel temellere dayandırılmasını güçleştirmektedir. Benzer durumun Azerbaycan'daki yükseköğretim kurumlarında da geçerli olduğu söylenebilir. Bu durum, Azerbaycan Türkçesinden Türkiye Türkçesine metin aktarımı alanında, özellikle aktarma yöntemlerine dair kuramsal yaklaşımlar ve uygulamalı kılavuzlar geliştirilmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla hem akademisyenler hem de öğrenciler açısından duyulan bu ihtiyaç, konunun bilimsel olarak henüz yeterince incelenmemiş olduğunu ve araştırmaya açık, önemli bir saha teşkil ettiğini göstermektedir.

Bu bağlamda, bu çalışmanın temel amacı, Azerbaycan Türkçesinden Türkiye Türkçesine metin aktarımında kullanılabilecek yöntemleri sistematik biçimde ortaya koymaktır. Çalışmada konuya ilişkin yerli ve yabancı literatür taranmış; mevcut kuramsal yaklaşımlar, öğretim programları ve uygulama örnekleri incelenmiştir. Ayrıca şiir ve düzyazı gibi farklı metin türleri için uygulanabilecek aktarma stratejileri sınıflandırılmıştır. Araştırma sonucunda, Azerbaycan Türkçesinden Türkiye Türkçesine metin aktarımı alanında hem kuramsal hem de uygulamalı düzeyde önemli boşlukların bulunduğu, özellikle yöntemsel kılavuz eksikliğinin hem öğrenciler hem de öğretmenler açısından ciddi bir ihtiyaç yarattığı tespit edilmiştir. Elde edilen bulgular, lehçeler arası metin aktarımının yalnızca dilsel düzeyde değil, aynı zamanda kültürel bağlamda da değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda çalışmada, aktarım sürecinde kullanılabilecek yöntemlerin belirlenmesi kadar, bu yöntemlerin hangi koşullarda nasıl uygulanması gerektiğine dair yönlendirici bir çerçeve sunulması da hedeflenmiştir.

## **1. Yakın Lehçeler Arasında Metin Aktarımı**

Türk yazı dilleri arasında, özellikle de Türkiye Türkçesi ile Azerbaycan Türkçesi gibi yakın lehçeler arasında gerçekleştirilen sözlü ve yazılı metin aktarımı çalışmaları, dil biliminin güncel yönelimleri doğrultusunda yeni bir değerlendirme çerçevesi kazanmıştır. Bu tür aktarım süreçleri, yalnızca sözcüklerin birebir karşılıkları üzerinden yürütülen mekanik çevirilerden ibaret olmayıp; anlam, yapı ve kültürel bağlam bütünlüğünü dikkate alan çok katmanlı bir dilsel dönüşüm süreci olarak ele alınmaktadır. Bu doğrultuda, aktarım faaliyetinin temel bileşenleri olan kaynak dil ve hedef dil ile birlikte kaynak metin ve hedef metin arasında kurulan ilişki, günümüzde daha çok bilişsel-dilsel algı modelleri ekseninde değerlendirilmekte; dilsel aktarım, zihinsel anlam yapılandırmasının da bir ürünü olarak görülmektedir (Musaoğlu 2009: 219).

Yakın akraba yazı dillerinde yapılan aktarmaların özgün yönlerinden biri de biçimsel benzerliğin çoğu zaman anlam eşitliğini garanti etmemesidir. Özellikle eş kökenli ancak zaman içinde anlam kaymasına uğramış kelimeler, deyimisel yapılarda görülen varyantlar ve söz dizimindeki küçük farklılıklar, bu tür aktarım süreçlerini teknik bir çeviri işinden çok, yorumlayıcı ve dönüştürücü bir metinsel yeniden inşaa faaliyetine dönüştürmektedir. Bu nedenle, metin aktarımında yalnızca morfolojik ya da sentaktik düzeyde değil; fonetik, leksik, deyimisel ve bağlam odaklı çözümlerin bir arada değerlendirilmesi gerekliliği doğmaktadır. Bununla birlikte, aktarım sürecinin yalnızca dil düzleminde değil, kültürel ve edebî bir çerçevede de ele alınması önem arz etmektedir. Çünkü yazı dilleri, sadece birer iletişim aracı değil; aynı zamanda toplumların tarihî, düşünsel ve estetik birikimlerini yansıtan özgün kod sistemleridir. Bu bağlamda, yakın diller arasında yapılan aktarımlarda, metnin biçimsel yapısı kadar taşıdığı tarihsel ve kültürel anlam katmanlarının da korunması, aktarımın başarısını belirleyen temel unsurlardan biri olarak kabul edilmelidir. Yakın akraba yazı dilleri arasındaki metin aktarım çalışmaları, günümüzde klasik çeviri kalıplarının ötesine geçerek çok boyutlu dilsel, anlamsal ve kültürel analiz ilkeleriyle yeniden tanımlanmakta ve bu yönüyle aktarma bilimini filoloji, bilişsel dil bilimi ve karşılaştırmalı dilbilim gibi alanlarla kesişen kapsamlı bir araştırma sahasına dönüştürmektedir.

Türkçede bir metnin bir yazı dilinden başka bir yazı diline aktarımı sırasında, kelimelerin anlam bakımından dar ya da geniş kullanım biçimleri, biçimsel benzerlikleri, varyantları ve bazen yanıltıcı eşdeğerlikleri dikkate alınır. Bu çerçevede, kaynak ve hedef diller arasında fonetik, morfolojik, sözdizimsel, leksik ve deyimisel farklılıklar; dilin evrensel yapıları gözetilerek tarihsel ve karşılaştırmalı yaklaşımlarla incelenebilir. Böylece, metinlerin hem Türk yazı dilleri hem de tarihî lehçeleri bağlamında Türk-İslam medeniyetine ve her bir dilin bağlı bulunduğu kültürel yapıya uygun olarak karşılaştırmalı ve betimleyici yöntemlerle dilsel ve bilişsel düzlemde analizinin yapılması mümkün olur.

### **1.1. Yorumlayıcı ve Uyarlayıcı Aktarma Yöntemi**

Bu yöntemde çeviri, birebir kelime karşılığına sadık kalmadan yapılır. Önemli olan, eserin anlamını, duygusunu ve yazınsal atmosferini koruyarak Türkiye Türkçesinin ifade biçimlerine uygun bir şekilde metni yeniden üretmektir. Çevirmen, metni Türkiye Türkçesinin söz varlığına ve anlatım özelliklerine göre yeniden kurgular. Bu tür bir yaklaşım, dilin estetik yönünü ön planda tutan, edebî hassasiyetle yapılan bir aktarmadır (Musaoğlu 2009: 228).

### **1.2. Doğrudan ve Biçimsel Aktarma Yöntemi**

Bu tarzda ise kaynak metnin yapısına mümkün olduğunca sadık kalınır. Cümlelerin sıralaması, sözcük grupları, deyimler ve kalıp ifadeler Azerbaycan Türkçesindeki hâliyle doğrudan aktarılır. Bu yöntem, kelime kelime ya da cümle cümle çeviri şeklinde gerçekleşir ve biçimsel bütünlüğü koruma amacı

güder. Her iki yöntem de farklı çeviri anlayışlarına dayanır ve metnin Türkiye Türkçesindeki karşılığını belirleme sürecinde çevirmenin tercihinine göre şekillenir (Musaoğlu 2009: 228).

Azerbaycan ve Türkiye Türkçeleri arasındaki yapısal yakınlık, çoğu zaman bu iki yazı dili arasında tam bir karşılıklılık ve doğrudan anlaşılabilirlik olduğu yönünde yanıltıcı bir algı yaratmaktadır. Bu yanılsama, metin aktarma süreçlerinde önemli sorunlara yol açmaktadır. Sedat Adıgüzel'in dikkat çektiği gibi, Azerbaycan Türkçesindeki bazı kelimelerin Türkiye Türkçesinde de var olan biçimlerle aynı şekilde algılanması, kelimelerin anlamlarının benzer olduğu düşüncesine neden olabilmektedir (2012: 56). Ancak bu durum, metnin doğru bir şekilde aktarılmasına engel teşkil etmektedir. Gerçekte, aynı biçimdeki kelimeler, her iki dilde farklı anlamlar taşıyabilir. Bu fark yalnızca anlam düzeyinde değil; aynı zamanda kullanım bağlamı, çağrışımlar ve kültürel yükler açısından da belirleyici olmaktadır. Yüzeysel benzerliklere dayanarak yapılan aktarım çalışmaları, metnin anlamını bozarak yanlış anlamların ortaya çıkmasına yol açabilir.

Azerbaycan Türkçesinin kendine özgü vurgu, tonlama, ses yapısı ve söyleyiş biçimleri, aktarma sürecinde çoğu zaman göz ardı edilmekte ve bu da metnin doğal ifadesine zarar verebilmektedir (Adıgüzel 2012: 56). Bu dil özellikleri, yalnızca sözcüklerin biçimsel yapısını değil; aynı zamanda metnin duygusal tonunu, anlatım ritmini ve edebî estetiğini de etkiler. Bu özelliklerin ihmal edilmesi, kaynak metnin anlam ve duygusal bütünlüğünü zedeleyerek aktarımın sadece kelime düzeyinde kalmasına ve metnin "ruhunu kaybetmesine" neden olur. Bu bağlamda, dilsel farklılıkların sadece sözlük düzeyinde değil; fonetik, pragmatik ve stilistik düzeylerde de ele alınması gerektiği açıktır. Metin aktarımında başarı, yalnızca iki dilin yapısal özelliklerine hâkim olmakla değil, aynı zamanda bu dillerin kültürel ve edebî kodlarına da derinlemesine vakıf olmayı gerektirir. Aksi takdirde, yapılan aktarım, kaynak metnin estetik değerlerini ve anlamını doğru bir şekilde yansıtamayacak; yüzeysel bir çeviriye dönüşecektir. Sedat Adıgüzel'in belirttiği bu sorunlar, Azerbaycan Türkçesinden Türkiye Türkçesine yapılan aktarımlarda dilsel benzerliklerin ötesinde, anlam ve bağlam farklılıklarının dikkate alınmasının önemini ortaya koymaktadır. Aktarım süreci, sadece bir dilin diğerine çevrilmesi olarak değil; aynı zamanda kültürler arası bir anlam köprüsünün inşası olarak da değerlendirilmelidir.

Azerbaycan'ın uzun yıllar boyunca Rusya'nın siyasi ve kültürel etkisi altında kalması, ülke genelinde dil politikalarının yönünü de belirlemiş; özellikle 20. yüzyıl boyunca Rusçanın resmî dil olarak kullanılması, Azerbaycan Türkçesinin söz varlığında derin izler bırakmıştır. Bu durum, yalnızca bireysel dil kullanımında değil, edebiyat ve yazılı kültürün tüm alanlarında da açıkça gözlemlenmektedir. Rusça kökenli kelimeler, deyimler, hatta bazı dil kalıpları, Azerbaycan Türkçesinde yerleşik hâle gelmiş ve lehçenin söz varlığını Türkiye Türkçesinden önemli ölçüde farklılaştırmıştır (Adıgüzel 2012: 54). Öte yandan hem Türkiye Türkçesinde hem de Azerbaycan Türkçesinde yer alan Arapça ve Farsça kökenli kelimelerin zaman içinde farklı anlam katmanları kazanması, iki dil arasındaki karşılıklı anlaşılabilirliği sınırlayan bir diğer etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Aynı kökten gelen kelimelerin her iki lehçede farklı bağlamlarda ve anlamlarda



kullanılması, metin aktarımı sırasında özel bir dikkat gerektirmektedir. Bu nedenle, Azerbaycan Türkçesinden Türkiye Türkçesine ya da tersi yönde gerçekleştirilecek her türlü yazılı metin aktarımında, yalnızca yüzeysel sözcük karşılıklarını bilmek yeterli olmamakta; iki lehçenin tarihsel, kültürel ve anlamsal bağlarını kavrayabilen, her iki lehçeye de yüksek düzeyde hâkim bir dil kullanıcısına ihtiyaç duyulmaktadır. Aksi hâlde, kaynak metnin anlam dünyası zedelenmekte ve hedef dilde ortaya çıkan metin, bağlamsal yanlışlıklar ve anlamsal sapmalarla dolu, edebî değeri düşük bir ürüne dönüşmektedir.

Bu bağlamda, dilsel farklılaşmanın yalnızca sözcük düzeyinde değil; anlam, çağrışım ve kullanım örüntüleri düzeyinde de etkili olduğu göz önünde bulundurulmalı; metin aktarımı, teknik bir işlem olmanın ötesine geçerek filolojik ve kültürel bağlam bilgisiyle donatılmış bir uzmanlık alanı olarak ele alınmalıdır.

## **2. Aktarma Hataları Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme**

Lehçeler arasında yapılan aktarma hataları, çoğu zaman aktarıcılarının kaynak ya da hedef lehçeye yeterince hâkim olmamalarından ve bu lehçeler arasındaki dilsel farkları tam anlamıyla kavramamalarından ileri gelmektedir. Bunun yanı sıra, lehçeler arasındaki yüzeysel benzerliklerin etkisiyle aktarmanın kolay bir işlem olduğu düşünülmekte ve bu nedenle yeterli özen gösterilmemektedir. Oysa lehçeler arası aktarma, sanıldığı kadar basit bir süreç değildir. Kimi zaman doğrudan çeviriden bile daha fazla dikkat ve bilgi gerektirebilir. Ayrıca, metnin aslına aşırı derecede bağlı kalmak da çeviri hatalarına neden olabilmektedir. Bu nedenle lehçeler arası aktarma işlemi hem kaynak hem de hedef lehçenin yapısal ve kültürel özellikleri dikkate alınarak titizlikle yürütülmelidir (Zal 2009: 452).

Metin aktarma süreci, yalnızca iki dil arasında anlam taşıma işi değildir; aynı zamanda kültürel, yapısal ve bağlamsal farklılıkları gözeterek anlamın yeniden inşasını gerektirir. Bu süreçte aktaran kişi, kaynak dildeki mesajı hedef dile en doğru, açık ve bağlama uygun biçimde aktarma yükümlülüğünü üstlenir. Bu bir anlamda aktaranın pozitif sorumluluğudur. Ancak bu sorumluluk tek bir yöntemle yerine getirilemez; çünkü her metin türü, her bağlam ve her dilsel durum farklı aktarım stratejileri gerektirir. Özellikle teknik, bilimsel ya da hukukî metinlerde anlamın doğrudan ve sadık biçimde aktarılması esastır. Bu tür metinlerde biçimsel tutarlılık ve terim doğruluğu ön plandadır. Buna karşın edebî eserlerde, sanatsal metinlerde veya halk anlatılarında ise hedef kültürün dil estetiği, anlatım biçimleri ve kültürel alışkanlıkları göz önünde bulundurulmalıdır. Dolayısıyla, aktarım sürecinde birebir çeviri yöntemi yerine yorumlayıcı ve uyarlayıcı yöntemlere başvurmak gerekebilir. Bu noktada yöntemi belirleme sorumluluğu doğrudan aktarana aittir. Çünkü hangi stratejinin hangi metin için daha işlevsel olacağına ancak her iki dile ve bu dillerin yapısal, anlamsal ve kültürel özelliklerine hâkim olan biri karar verebilir. Aktaran kişi hem kaynak hem de hedef dilin gramer

sistemini, söz dizimi yapılarını, deyim kullanımlarını ve bağlam içindeki anlam farklılıklarını doğru biçimde analiz edebilecek yeterliliğe sahip olmalıdır.

Aktaranın başvurduğu yöntemler yalnızca dil düzleminde değil; metnin türü, amacı, hedef kitlesi ve kültürel bağlamı gibi birçok etken tarafından belirlenir. Bu bağlamda, başarılı bir metin aktarımı için yöntem seçimi rastgele değil, metne özel ve bilinçli bir tercihin sonucu olmalıdır. Nitekim aynı türdeki iki farklı metin bile farklı aktarım stratejileri gerektirebilir; çünkü metnin söylem özellikleri, duygusal tonu ya da estetik yapısı bu tercihi etkileyen başlıca unsurlar arasındadır. Metin aktarımında yöntem seçimi, teknik bir araçtan öte, dilsel sezgiyle birleşen bilimsel bir karardır. Bu karar, aktarımı yapan kişinin dilsel donanımı, kültürel bilgisi ve metne yaklaşım biçimiyle doğrudan ilişkilidir. Nitelikli bir aktarım ise, ancak bu çok boyutlu yeterliliklerin birleşimiyle mümkün olabilir.

Kaynak metinle karşılaştırıldığında, çevirmenin tercihleri doğrultusunda şekillenen hedef metnin doğrudan çeviri sürecinde çevirmenin müdahalesine açık olduğu görülmektedir. Bu müdahale, kimi zaman bilinçli bir strateji olarak uygulanan metin yönlendirmesi (manipülasyon) biçiminde ortaya çıkabilirken bazı durumlarda ise çevirmenin içinde bulunduğu sosyo-kültürel ya da ideolojik bağlamın farkında olmadan metne yansımalarıyla kendiliğinden oluşabilmektedir. Bu tür durumlarda hedef metin, çevirmenin niyetinden bağımsız olarak biçimsel ya da içeriksel değişimlere uğrayabilir (Odacıoğlu 2018: 1368).

Azerbaycan edebiyatı örneklerinin Türkiye Türkçesine aktarımı, yalnızca iki lehçe arasındaki dilsel dönüşüm süreci olarak değil; aynı zamanda anlam, bağlam ve kültürel kodların yeniden üretildiği çok katmanlı bir çeviri pratiği olarak değerlendirilmelidir. Ancak bu aktarım sürecinde yapılan hatalar, kimi zaman eserin duygu dünyasını, anlatım estetiğini ve tarihî bağlamını geri dönülmez biçimde tahrif etmektedir. Lehçeler arası aktarma hataları genellikle aktarıcının her iki lehçeye de yeterince hâkim olmaması ve yüzeysel benzerliklerin etkisiyle işlemin kolay sanılarak özen gösterilmemesinden kaynaklanmaktadır. Oysa lehçeler arası aktarma, sanıldığı kadar basit bir süreç değildir; kimi zaman doğrudan çeviriden bile daha fazla dikkat ve bilgi gerektirir. Ayrıca, metnin aslına aşırı derecede bağlı kalmak da anlam kaymalarına ve çeviri hatalarına yol açabilmektedir. Bu nedenle lehçeler arası aktarma işlemi hem kaynak hem de hedef lehçenin yapısal ve kültürel özellikleri dikkate alınarak titizlikle yürütülmelidir.

Bununla birlikte, günümüzde teknolojinin gelişmesiyle birlikte makine çevirileri yaygınlaşmıştır. Ancak yine de makine çevirisi, metnin yalnızca genel anlamını kavramaya yardımcı olabilir; tam doğru, bağlamsal açıdan tutarlı ve orijinale sadık bir çeviri sunamaz. Yapay zekânın bağlamı ve kültürel incelikleri kavrayarak mükemmel bir çeviri ortaya koyamayacağı düşünülmektedir. Bu tür bir çeviriyi yalnızca yaratıcı düşünebilen, dilin ruhuna vakıf profesyonel bir çevirmen gerçekleştirebilir (Ramizoğlu 2024: 135). Makine çevirisiyle tam otomatik ve hatasız çeviri beklentisi doğrultusunda geçmişten günümüze ciddi yatırımlar yapılmıştır. Ancak deneyimler göstermiştir ki, makineden çıkan



çeviri ürünü genellikle insan müdahalesi olmadan kullanılabilir düzeyde değildir. Bu nedenle, "post-editing" (makine çevirisi sonrası düzeltme) süreci büyük önem taşımakta ve çevirinin kalite kazanmasında vazgeçilmez bir aşama olarak öne çıkmaktadır (Albiz 2022:160).

Aşağıda yer alan metin, Enver Memmedhanlı'nın "Bakı Gecələri" adlı hikâyesinin Türkiye Türkçesine yapılmış aktarımından bir parçadır. Ancak bu çeviri hem bağlamsal hem de kültürel düzeyde ciddi sorunlar taşımaktadır. Yazarın duygu dünyası, anlatım üslubu ve ifade inceliği büyük oranda göz ardı edilmiş; anlatının özgün ruhu bozulmuştur. Maalesef Enver Memmedhanlı'nın bu eseri Türkiye'deki okurlara bu şekilde tanıtılmıştır.

*Anam heybəmi ayın-oyunla doldurdu, atam doqqaz qabağında qoşulu öküz arbasının yanında mənə gözləyirdi.*

Annem sırt çantamı oyunlarla doldururdu. Babam ise yolluğunu koydu. Öküz arabasının yanında beni bekliyordu.

"Heybə" kelimesi doğrudan "sırt çantası" anlamına gelmez; geleneksel, bezden yapılmış bir taşıma aracıdır. "Aydın-oyun" ise "oyun" anlamında değildir; evin gündelik ihtiyaçları için pazardan alınan küçük erzakları ifade eder. Dolayısıyla "oyunlarla doldurmak" ifadesi hem anlam hem de bağlam açısından tümüyle yanlıştır. Ayrıca "doqqaz" ifadesi (kapı önü) çevrilmemiştir.

*Mən orada ömrümdə ilk dəfə dəniz adlanan möcüzəni görəcəkdim (Məmmədhanlı 2005: 15).*

Hayatımda ilk defa deniz denen mucizeyi Wamanor'da görecektim.

"Wamanor" ifadesi orijinal metinde yer almamakta ve anlamı da belirsizdir. Bu tür bir kelimenin kullanımı, metnin makine çevirisiyle aktarıldığı izlenimini vermektedir. Bu tür eklentiler, metnin doğal yapısını bozabileceği gibi, yazarın anlatım niyetini de zayıflatabilir. Ayrıca, 'deniz adlanan möcüzə' ifadesindeki içtenlik ve hayret duygusu çeviride sönük ve yapay bir biçimde yansıtılmıştır."

*O ağ cövhəri isə bizim tərəflərə, dəmir yolundan uzaq kəndlərə vaxtaşırı günçixandan gələn dəvə karvanları gətirirdi (Məmmədhanlı 2005: 15).*

Ve o beyaz cevher, zaman zaman Sunçikhan'dan gelen deve kervanlarıyla bizim tarafımıza, demir yoluna uzak köylere getiriliyordu.

"Günçixan" yer ismi değil, yön belirten (doğu) anlamında kullanılmıştır. "Sunçikhan" ifadesi ise metne sonradan uydurularak eklenmiş, bu da metnin bütünlüğünü bozmuştur. Böyle bir kelime Azerbaycan Türkçesinde yoktur. "Ağ cövhər" mecazlı bir ifadedir ve büyük ihtimalle şeker veya benzeri bir kıymetli malı simgelerken, anlamı açıklanmadan mekanik biçimde çevrilmiştir.

*Di get, yaxşı yol, amma orada papağımızı yerə soxma! (Məmmədhanlı 2005: 16)*

- İyi ol ve **başımızı öne eğme!**

"Papağımızı yerə soxma" deyimi, "bizi utandırma, yüzümüzü karartma" anlamındadır. Çeviride bu deyimün gücü kaybolmuş, yerini anlamsız bir ifadeye bırakmıştır.

**Vaxsey**, fikir vermə ona, qoca kişidir (Məmmədşanlı 2005: 17)

**Vakhsey**, ona aldırma.

Yukarıdaki cümlede yer alan “qoca kişidir” ifadesi çeviriye yansıtılmamıştır. Oysa bu ifade, yaşlı birine fazla aldırmmak gerektiğini ima eden bir anlam taşımaktadır. Aktarmada ayrıca, Azərbaycan Türkçesinde özellikle ağıt türündeki metinlerde sıkça karşılaşılan “Vaxsey” kelimesi de yanlış yorumlanmıştır. Azərbaycan Türkçesinde “Vaxsey”, dehşet, felaket, derin acı ve ruhsal ıstırap gibi yoğun duygusal yük taşıyan durumları ifade eden bir nıdâdır (Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti, 2006 c. IV: 458). Bu kelime, Kerbelâ faciâsına duyulan üzüntünün bir tezahürü olarak özellikle Hz. Hüseyin için söylenen “Vay Hüseyin” ifadesinin halk arasında fonetik olarak değişime uğramış ve kısaltılmış biçimi olarak kullanılmaktadır. Dolayısıyla “Vaxsey” kelimesi, belirli bir kültürel bağlamda, özellikle Ehl-i Beyt sevgisini ve yas kültürünü yansıtan metinlerde çok güçlü duygusal bir anlam taşımaktadır. Ancak bu kelimenin Türkiye Türkçesine yapılan bir metin aktarımında yanlış yorumlandığı ve eserde geçen “Vaxsey” nıdâsının, metnin kahramanının ismi olarak algılandığı görülmektedir. Aktaran kişi, metnin semantik yapısını ve bağlamsal anlamını göz ardı ederek, “Vaxsey”i bir özel isim gibi değerlendirmiş ve tüm metin boyunca karakter adı olarak kullanmıştır. Bu hata, yalnızca bir kelime düzeyinde kalmayıp, anlatının genel yapısını, tematik örgüsünü ve duygusal tonunu da ciddi şekilde bozmuştur.

Bu örnek, aktarma yapan kişinin yalnızca iki lehçe arasındaki sözlük karşılıklarına değil, aynı zamanda metnin üretildiği sosyo-kültürel bağlama da vakıf olması gerektiğini açıkça ortaya koymaktadır. Özellikle dinî ve kültürel içerikli metinlerde, kelimelerin tarihsel arka planı, kullanım bağlamı ve toplumlar arası anlam farklılıkları göz önünde bulundurulmadan yapılan aktarmalar, metnin anlamını bozmakta ve hedef okuyucuda yanlış ya da eksik çağrışımlara neden olmaktadır.

Sovyet dönemine ait askerî, idarî ve ideolojik terimlerin Azərbaycan Türkçesinde çoğu zaman Rusça özgün biçimleriyle kullanıldığı bilinmektedir. Bu durum özellikle bilimsel metinlerde, tarihî roman ve hikâyelerde sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda "Особый отдел" (Osobyı Otdel) ifadesi de Azərbaycan Türkçesine genelde olduğu gibi -yani değişikliğe uğratılmadan- dâhil edilmiştir. Ancak bu tür terimlerin Türkiye Türkçesine aktarımı sırasında aktarıcının hem kaynak dile hem de söz konusu terimin tarihsel bağlamına yeterince hâkim olmaması, ciddi anlam sorunlarına yol açabilmektedir. Nitekim bir örnekte "Osobyı Otdel" ifadesi, son derece hatalı bir biçimde "Asabi Otel" olarak çevrilmiştir. Bu yanlışlık, yalnızca fonetik benzerlikten kaynaklanan yüzeysel bir aktarım hatası değil;

aynı zamanda anlamın bütünüyle tahrif edilmesi anlamına gelmektedir. Üstelik bu örnekte aktaran kişinin, "Asabi Otel" ifadesinin ne anlamsal düzlemde ne de bağlamsal olarak metne uymadığını fark edememiş olması da ayrı bir sorundur. Bu durum, sadece dil düzeyinde değil, aynı zamanda içerik düzeyinde de metne hâkim olunmadığını göstermektedir. Çünkü "Osoby Otdel", SSCB döneminde faaliyet gösteren ve askerî birlikler içinde görev yapan özel karşı istihbarat birimini tanımlayan alana özgü bir terimdir. Dolayısıyla bu kavramın yanlış anlaşılması, metnin tarihsel ve tematik bağlamdan kopmasına, okuyucunun metni yanlış yorumlamasına neden olmaktadır. Bu örnek, aktarma işleminin yalnızca sözcükleri bir dilden diğerine dönüştürmekten ibaret olmadığını, aynı zamanda anlamın, bağlamın ve kültürel altyapının doğru bir şekilde aktarılmasının elzem olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Özellikle özel terimler, tarihî kurum adları ve bağlamsal kavramlar aktarılırken sözlük anlamının ötesine geçilerek kavramın işlevi ve çağrışımları da dikkate alınmalıdır. Aksi hâlde yapılan çeviri ya da aktarma, metni bir bilgi kaynağı olmaktan çıkarır; anlamdan kopuk bir kelime yığınının dönüştürür.

20. yüzyılın başlarında Azerbaycan Türkçesinde kaleme alınan edebî metinlerde, dönemin sosyo-politik şartlarının da etkisiyle Rusça kökenli kelimelere sıklıkla rastlanmaktadır. Özellikle Sovyet işgalinden sonra bu durum daha da belirginleşmiş, Azerbaycan yazı diline çok sayıda Rusça sözcük girmiştir. Celil Memmedkuluzade'nin eserleri bu durumu açık biçimde yansıtan önemli örneklerden biridir. Söz konusu eserlerde "uşqol" (okul), "uçitel" (öğretmen), "naçalnik/nəçərnik" (amir, yönetici) gibi kelimeler orijinal şekilleriyle yer almakta; bu durum, hem dönem dili hakkında fikir vermekte hem de aktarım sürecini zorlaştırmaktadır. Ne var ki bu tür metinlerin Türkiye Türkçesine aktarımı sırasında kaynak metnin dilsel özelliklerine yeterince vakıf olunmaması, ciddi anlam sapmalarına neden olabilmektedir. Örneğin, Celil Memmedkuluzade'nin bir hikâyesinde geçen "uçitel" kelimesi (Məmmədquluzadə 2004: 482), Rusça "öğretmen" anlamına gelmesine rağmen, aktaran kişi tarafından fonetik benzerliğe dayanarak yanlış anlaşılmış ve tüm metin boyunca "üç tel" şeklinde yazılmıştır. Bu tür bir aktarım hatası, yalnızca bir kelimenin yanlış çevrilmesi değil, aynı zamanda metnin genel anlamının, bağlamının ve kurgusunun bozulmasına da yol açmaktadır. Aktarma işlemini gerçekleştiren kişinin hem kaynak dile hem de bağlama yeterince hâkim olmaması durumunda metnin tarihî, kültürel ve edebî değerleri zarar görmekte; hedef okuyucuya hatalı bir içerik sunulmaktadır. Bu tür örnekler, metin aktarımının yalnızca sözlük karşılığı aramakla sınırlı olmadığını; aksine, tarihsel bağlam, dilsel yapı, kültürel referanslar ve yazarın niyeti gibi çok katmanlı unsurların dikkatle ele alınması gerektiğini göstermektedir. Bu nedenle, özellikle Rusça kökenli sözcüklerin sık kullanıldığı Azerbaycan edebiyatı örneklerini aktaran araştırmacılar, yalnızca iki Türk lehçesi arasında değil; aynı zamanda üçüncü bir dilin (Rusçanın) etkisi bağlamında da çok dilli ve çok katmanlı bir anlam analizine başvurmalıdır. Aksi hâlde, "uçitel" kelimesinin "üç tel"e dönüştüğü gibi örneklerde olduğu gibi, edebî metinler anlamdan bütünüyle uzaklaştırılarak ciddi bir tahrifata uğramaktadır.

Metin aktarımında doğru bir anlam transferi yapmak, sadece kelimelerin doğru çevrilmesiyle sınırlı değildir; dilin ve kültürün derinliklerine inerek anlamın ve bağlamın doğru şekilde aktarılması gereklidir. Ancak, aktarım sürecinde bazen dilsel ve kültürel farklar, metnin yanlış aktarılmasına yol açabilir. Bu tür hatalar, anlam kaymalarına neden olabilir ve metnin orijinal anlamını çarpıtabilir. Azerbaycan Türkçesinde sıkça karşılaşılan "qabaqda olmaq" ifadesinin yanlış bir biçimde "kabak olmak" şeklinde aktarılması (Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti, 2006, c. III, s.7), bu tür bir hataya örnek teşkil etmektedir. Azerbaycan Türkçesindeki "qabaqda olmaq" ifadesi, Türkiye Türkçesinde "önde olmak" ya da "öndedir" anlamına gelir. Bu ifade, bir şeyin ya da bir kişinin diğerlerinden daha ileri bir noktada, genellikle bir adım önde olduğunu ifade eder. Ancak bu ifadenin metin aktarımında yanlış anlaşılması ve "Şu Türkler de kabaktır" (Bu Türklər qabaqdadır) şeklinde aktarılması, dilsel ve kültürel bir hataya yol açmıştır. Burada "kabak" kelimesi, Türkiye Türkçesinde farklı bir anlam taşır. Ancak aktarıcı, yanlış bir biçimde "kabak olmak" ifadesini kullanarak metnin anlamını tahrif etmiştir. Aktarılabilecek metin üzerinde yapılan hatalar, bazen sadece dilsel yanlışlıklar değil; aynı zamanda yalancı eş değerler ya da yanlış eşdeğerler nedeniyle de ortaya çıkabilir. "Kabak" kelimesi, burada bir yalancı eş değer işlevi görmektedir. Türkçede "kabak" kelimesi sebze ya da meyve olarak bilinirken, Azerbaycan Türkçesinde "qabaq" sözcüğü "ileride olmak, önde olmak, öncü olmak" anlamlarında kullanılmaktadır. Bu nedenle "qabaqda olmaq" deyimini de "önde olmak", "öncü olmak" gibi anlamlar taşır. Her iki lehçedeki anlam farklılığı, deyim bağlamına göre doğru biçimde değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır. Dolayısıyla, bu tür yalancı eş değerler kullanıldığında, aktarım yapılan metin yanlış anlamlarla ve bağlam hatalarıyla dolmuş olur.

Metin aktarma sürecinde yapılan dilsel yanlışlıklar, yalnızca bireysel sözcük düzeyinde değil; bağlamı bozacak ölçüde anlam kaymalarına da yol açabilmektedir. Özellikle aynı dil ailesine mensup lehçeler arasında gerçekleştirilen aktarım işlemlerinde, yüzeysel benzerlikler çoğu zaman çeviri hatalarına zemin hazırlamakta ve metnin özgün anlam dünyasını zedelemektedir. Bu tür hatalara Azerbaycan Türkçesinden Türkiye Türkçesine yapılan bazı aktarımlarda sıkça rastlanmaktadır. Bu bağlamda örnek gösterilebilecek en çarpıcı yanlışlıklardan biri de Azerbaycan Türkçesinde günlük kullanımda sıkça yer bulan "Saxla, düşən var" ifadesinin, Türkiye Türkçesine "Sakla, düşünüyorum" şeklinde aktarılmasıdır. Bu yanlış aktarım hem anlamsal hem de bağlamsal düzeyde ciddi bir çeviri hatasına işaret etmektedir. Öncelikle belirtmek gerekir ki, Azerbaycan Türkçesinde "saxlamaq" fiili; tutmak, durdurmak, bekletmek, önlemek, korumak, beslemek, muhafaza etmek, gizlemek, desteklemek ve sürdürülebilir kılmak gibi çok çeşitli anlamlarda kullanılmaktadır (Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti, 2006, c. IV, 19). Ancak bu fiilin Türkiye Türkçesindeki "saklamak" fiiliyle yüzeysel benzerliği, aktarıcının yanlışına sebep olmuş ve "sakla" biçiminde çevrilmiştir. Aynı şekilde, "düşən var" ifadesi de "düşmekte olan biri var" anlamına gelmez; burada geçen "düşmək" fiili, otobüsten ya da bir taşıttan "inmek" anlamında kullanılır. Dolayısıyla bu cümle, taşıma araçlarında sıklıkla karşılaşılan "Durur musunuz? İnecek var!" ya da daha kibar biçimiyle "Müsait bir yerde inebilir miyim?" şeklinde

çevrilmelidir. Oysa söz konusu çeviri hatasında "Sakla, düşünüyorum" gibi dil bilgisel olarak doğru görünen, ancak bağlamdan tamamen kopuk bir cümle oluşturulmuştur. Bu da yalnızca anlamsal bir sapma yaratmakla kalmamış, aynı zamanda metnin içeriğini ciddi şekilde tahrif etmiştir. Daha da önemlisi, bu aktarmayı yapan kişi, "Asabi Otel" örneğinde olduğu gibi, ifadenin içerdiği anlamın bağlamla örtüşmediğini fark edememiştir. Bu durum, aktarıcının hem kaynak lehçeye hem de hedef dile yeterince hâkim olmadığını ortaya koymaktadır.

Bu türden yalancı eşdeğerlikler —örneğin "qabaqda olmaq" ifadesinin "kabak olmak" şeklinde çevrilmesi gibi— metnin anlam dünyasını örselemekte, hedef okuyucunun metnin asıl anlamına ulaşmasını engellemektedir. Dolayısıyla metin aktarımı sürecinde yalnızca sözcüklerin değil, bu sözcüklerin içinde bulunduğu bağlamsal ve kültürel yapının da dikkatle analiz edilmesi gerekmektedir. Sonuç olarak, metin aktarmalarında doğruluk ve anlam sadakati, yalnızca dil bilgisi yeterliliğiyle değil; aynı zamanda bağlama duyarlı bir anlam çözümlemesiyle sağlanabilir. Lehçeler arası yüzeysel benzerliklere aldanmadan her iki dilin de semantik ve pragmatik özelliklerine dikkat etmek, başarılı bir aktarımın ön koşuludur.

### 3. Aktarma Yöntemleri

#### 3.1. Aktarılan Metinle İlgili Disiplinler Arası Donanım

Türk lehçeleri arasında metin aktarmalarının hem doğru hem de hızlı bir şekilde gerçekleşebilmesi, bu sürecin teorik altyapısının ve tekniklerinin iyi kavranmasına bağlıdır. Bu noktada, "karşılaştırmalı dil bilimi" ile "tercüme bilimi" yöntemlerinden yararlanılarak, lehçeler arasındaki benzerlikler ve farklılıklar ortaya konmalıdır. Türk dili araştırmaları alanında bu tür çalışmaların önemi büyük olmakla birlikte, maalesef henüz yeterince yaygın değildir. Dolayısıyla, Türk dünyasında kullanılan yazı dillerinden metin aktarmak hem gerekliliği hem de güçlüğü bakımından önemli bir çalışma alanıdır (Uğurlu 2004: 76).

Bir metnin bir lehçeden diğerine aktarımı, yalnızca dilsel bir dönüşüm süreci değil; aynı zamanda çok katmanlı kültürel ve disiplinlerarası bir bağlamda değerlendirilmesi gereken karmaşık bir etkinliktir. Bu sürecin sağlıklı biçimde yürütülmesi, aktarıcı kişinin yalnızca dilbilgisel yeterliliğine değil; aynı zamanda edebiyat, tarih, kültür, etnografi ve halk bilimi gibi alanlarda da kuramsal donanımına sahip olmasına bağlıdır. Özellikle Azerbaycan Türkçesinden Türkiye Türkçesine yapılan metin aktarımlarında bu tür çok yönlü bilgi birikimi, anlam kaymalarını önlemek ve metnin özgünlüğünü koruyabilmek açısından son derece önemlidir.

"Kaynak metnin hedef metne dönüştürülmesi, aktarım sürecinin temelini oluşturur. Bu süreçte kaynak metin, konu ve içerik bakımından ayrıntılı olarak incelenir. Aktarım sırasında kaynak ve hedef dillerde yer alan benzer ya da farklı öğeler; dil ve üslup varyantları, anlam kaymalarına yol açabilecek yalancı eşdeğerlikler, dil bilgisi unsurları, sözcüksel ve deyimse birleşimler, kelime grupları ile basit ve birleşik cümle kullanımı gibi dilsel yapılar dikkate alınır. Bu öğelerin seçimi, aktarma yapılacak dile

ve yeniden düzenlenecek metne uygun olarak belirlenir. Söz konusu dil unsurları, metnin içeriğine göre seçilir; kaynak ve hedef dillerin içsel kültürel bağlamı içerisinde, bilişsel düzeyde değerlendirilerek aktarım sürecine dâhil edilir. Hem simetrik hem de asimetrik yapıya sahip sözdizimsel birimler ile çoğunlukla bir ya da birkaç kelimeden oluşan mikro metinler, hedef dilin yazım kuralları ve genel metin yapısı göz önünde bulundurularak aktarılır” (Musaoğlu 2009: 220).

Dil bilgisi, sözcüklerin temel ve mecaz anlamlarını, deyimsel kullanımlarını, ses bilgisi ve biçim bilgisi yönünden farklılıklarını kavrama açısından temel bir zemin oluşturur. Her iki lehçede ortak olan kelimelerin anlam farklılaşmaları ya da kimi kavramların farklı biçimlerde karşılık bulması gibi durumlar, yüzeysel bir sözlük bilgisiyle çözülemez. Bu farklılıkların sezilmesi, dilsel sezgiyle birlikte derinlikli bir dilsel bilinç gerektirir. Edebiyat bilgisi, metnin türünün (şiir, öykü, deneme vb.), estetik yapısının, dönemin edebî anlayışının ve kullanılan imgelerin doğru yorumlanmasını sağlar. Özellikle şiirlerin aktarımında ahenk, ritim ve uyağın korunabilmesi hem nazım bilgisi hem de şiir estetiği konularında yeterli düzeyde bilgi sahibi olmayı gerektirir. Tarih bilgisi, metnin üretildiği dönemin sosyo-politik koşullarını, tarihsel göndermeleri ve yazarın yaşadığı çağın dinamiklerini anlamada belirleyici bir rol oynar. Aktarılan metinlerdeki tarihî kişi ve olaylar, hedef lehçedeki okurun bilgi düzeyi göz önünde bulundurularak açıklanmalı ya da dipnotlarla desteklenmelidir. Kültürel bilgi, toplumların yaşam biçimleri, değer sistemleri, dinî ve ahlaki yapıları, gelenek ve görenekleri hakkında farkındalık geliştirmeyi içerir. Deyimler, atasözleri ve gündelik yaşamdan yansıyan kalıp ifadelerin doğru aktarımı, ancak bu tür kültürel kodların çözülmesiyle mümkün olabilir. Etnografik bilgi, özellikle halk yaşamına özgü pratiklerin, giyim-kuşamın, el sanatlarının, mimarinin, mutfak kültürünün, bayram ve merasimlerin aktarımında belirleyici rol oynar. Bu unsurların yanlış aktarılması, metnin otantik bağlamını zedeleyebilir. Son olarak, halk bilimi bilgisi, özellikle halk anlatıları, masallar, ninniler, bilmece, efsaneler ve halk şiiri gibi folklorik içeriklerin aktarımında vazgeçilmezdir. Bu tür metinlerin biçim, işlev ve anlam özelliklerinin korunarak çevrilmesi, kültürel belleğin doğru şekilde aktarılması açısından önemlidir. Örneğin bir “mânî” ya da “bayatı”, yalnızca dilsel olarak değil; işlevsel ve yapısal yönleriyle birlikte aktarılmalıdır.

Böylece, lehçeler arası metin aktarımı, salt teknik bir dil işlemi olmanın ötesinde, kültürler arası iletişimi ve anlam bütünlüğünü önceleyen bir süreçtir. Bu sürecin başarıyla yürütülmesi ise çok boyutlu bir akademik donanım ve kavramsal hazırlık gerektirmektedir.

### **3.2. Hedef Dile ve Kaynak Dile Hâkimiyet**

İdeal bir aktarma yapabilmek için aktarıcının hem kaynak lehçeyi hem de hedef lehçeyi iyi biliyor olması gerekir. Ancak, aktarma sonucunda metin hedef lehçede yeniden kurulduğu için hedef lehçeyi iyi bilmek daha da önemlidir. Aktarma yaparken zaman zaman hedef metin, kaynak metinden bağımsız olarak kontrol edilmeli ve metinde herhangi bir yönden bozukluk olup olmadığına bakılmalıdır. Çünkü aktarma hatalarından bir kısmı sadece hedef metne bakılarak bile tespit



edilebilmektedir. Ayrıca, şüpheye düşülen kelimelerde mutlaka sözlüğe bakılmalı; kelimeler ihtimaller üzerine aktarılmamalıdır. Çünkü her an “yalancı eş değer tuzağı”na düşmek mümkündür (Zal 2009: 453).

Metin aktarımı sürecinde hedef dilin yeterli düzeyde bilinmesi, aktarımın başarısını doğrudan etkileyen temel faktörlerden biridir. Özellikle Azerbaycan Türkçesinden Türkiye Türkçesine yapılan aktarımlarda, hedef dil konumundaki Türkiye Türkçesine ana dil düzeyinde hâkimiyet neredeyse zorunludur. Zira nihai ürün, bu dilde sunulacağından metnin doğallığı, deyimlerin yerindeliği, cümle yapılarının akıcılığı ve genel anlatımın bütünlüğü, ancak hedef dile ileri düzeyde bir dilsel ve kültürel yetkinlikle sağlanabilir. Söz varlığı, deyimler, kültürel göndermeler, mecaz kullanımları ve yerel ifadelerle ilişkin yeterli kavrayış geliştirilmediği takdirde, aktarım sürecinde ciddi anlam kaymaları yaşanabilir ve metnin özgünlüğü zedelenebilir. Bu bağlamda, yalnızca kelimelerin sözlük anlamlarına değil; aynı zamanda pragmatik boyutlarına —yani bağlama bağlı olarak kazandıkları anlamlara— da dikkat edilmesi gerekmektedir.

Her iki dile yönelik dilsel hâkimiyetin yanı sıra, ilgili kültürel kodlara, tarihsel arka plana ve halk diline dair bilgilerin aktarım sürecine dâhil edilmesi büyük önem taşır. Özellikle edebî türlerde yapılan aktarımlarda (şiir, öykü, deneme vb.), metnin türüne özgü özellikler de dikkate alınmalıdır. Mensur metinlerde anlamın doğruluğu, bağlamsal uygunluk ve anlatım bütünlüğü ön planda tutulurken; manzum metinlerde ise ahenk, ritim, kafiye düzeni ve estetik değerlerin korunması esastır. Sonuç olarak etkili, anlamlı ve amacına uygun bir metin aktarımı gerçekleştirebilmek için hedef dile ana dil düzeyinde, kaynak dile ise ileri düzeyde hâkim olmak temel gerekliliklerdendir. Bu dilsel yeterlilik, yalnızca sözcük düzeyinde değil; metnin bağlamsal, kültürel ve üslup boyutlarını da kapsayan çok yönlü bir anlayışı beraberinde getirir. Böylece aktarılan metin hem biçim hem de içerik bakımından özgünlüğe sadık kalırken hedef dilin doğallığına da uygun bir şekilde sunulabilir.

### 3.3. Metin Aktarma Sürecinde Okuma Aşamaları

Metin aktarımı, yalnızca sözcük düzeyinde bir dönüşüm değil; aynı zamanda anlam, üslup ve bağlamanın korunarak hedef dile aktarılması gereken çok katmanlı bir süreçtir. Bu sürecin sağlıklı biçimde yürütülmesi, metnin çok yönlü analizini mümkün kılan aşamalı bir okuma stratejisini zorunlu kılar. Özellikle Azerbaycan Türkçesinden Türkiye Türkçesine yapılan aktarımlarda, kaynak metnin dilsel, kültürel ve anlamsal boyutlarını tam anlamıyla kavrayabilmek için çoklu okuma yöntemi önerilmektedir. Bu bağlamda üç aşamalı okuma yöntemi, etkili bir metin aktarımının temelini oluşturmaktadır.

1. İlk okuma, metnin genel çerçevesini kavramaya yöneliktir. Bu aşamada, metnin ana fikri, olay örgüsü, teması ve genel yapısı üzerinde durulur. Okuyucu, bu ilk etapta metne dair genel bir farkındalık kazanır; metnin hangi bağlamda üretildiği, anlatımın amacı ve genel atmosferi hakkında bir ön izlenim edinir. Bu okumada ayrıntılı dil çözümlemesi yapılmaz; yalnızca metnin bütününe dair bir

kavrayış geliştirilmesi amaçlanır. Sözkonusu aşama, metinle ilk temasın sağlandığı ve zihinsel bir çerçevenin oluşturulduğu kısımdır. Aktarma işlemine başlamadan önce bu genel farkındalık, sonraki aşamalar için bir zemin teşkil eder.

2. İkinci okuma, metnin yüzeysel düzeyinden derin yapısına geçişi temsil eder. Bu aşamada metindeki deyimler, kelime seçimleri, kültürel göndermeler, mecazlar ve bağlama özgü kullanımlar detaylı biçimde analiz edilir. Ayrıca, kaynak dile özgü söz sanatları, dilsel oyunlar ve tarihî/kültürel referanslar da bu aşamada dikkatle incelenmelidir. Bu okuma, aynı zamanda aktarma sürecinin başlangıç noktasıdır. Aktarıcı, bu aşamada hedef dile en uygun karşılıkları bulmaya ve anlamı ve üslubu bozmadan metni yeniden inşa etmeye başlar. Anlatımın doğruluğu, bağlama uygunluk ve kültürel geçişlilik gibi unsurlar bu aşamada ön plandadır.

3. Üçüncü ve son okuma, aktarılan metnin hedef dildeki biçimsel ve anlamsal bütünlüğünü denetleme amacı taşır. Burada temel hedef, metnin Türkiye Türkçesi içinde doğal, akıcı ve anlaşılır bir yapıya sahip olup olmadığını test etmektir. Cümle yapılarının doğallığı, deyim ve ifadelerin yerindeliği, paragraf akışı ve anlatımın bütüncül yapısı bu aşamada gözden geçirilir. Ayrıca, anlamda sapmalar olup olmadığı kontrol edilir ve gerekiyorsa düzeltmeler yapılır. Bu okuma, metnin nihai hâline kavuşturulduğu, dilsel ve anlatımsal açıdan bütüncül bir son denetimin gerçekleştirildiği aşamadır.

Üç aşamalı okuma stratejisi, metin aktarımı sürecinde hem kaynak metnin anlaşılmasını kolaylaştırmakta hem de hedef dilde başarılı bir aktarımın gerçekleşmesini sağlamaktadır. Her bir okuma aşaması, özgün metnin yapısal, anlamsal ve kültürel boyutlarını kavrayarak aktarımda anlam kaybı ve anlatım bozulmasını önlemeye yöneliktir. Bu bağlamda, etkili bir metin aktarımı için okuma süreci yalnızca hazırlık aşaması değil; aynı zamanda dönüşümün temel yapı taşıdır.

### **3.4. Manzum Metinlerin Aktarma Yöntemleri**

Aktarma süreçlerinde çeviribilim alanındaki yaklaşımlardan da önemli ölçüde faydalanmak mümkündür. Özellikle çeviribilimde uzun yıllar geçerliliğini koruyan “kelimesi kelimesine sadık çeviri” anlayışı zamanla geçerliliğini yitirmiştir. 1970’li yıllardan itibaren gelişen betimleyici çeviri kuramları ve özellikle Skopos kuramı, çeviri ya da aktarım faaliyetinin odak noktasını kaynak metinden hedef metne kaydırmıştır (Eker 2015: 274). Bu anlayış, metnin biçimsel yapısından çok, hedef kitlenin anlayışı, beklentisi ve kültürel düzeyi doğrultusunda bir aktarım yapılmasını esas alır. Dolayısıyla her aktarma, hitap edilen topluluğa ve kullanım bağlamına göre yeniden biçimlendirilir. Bu yaklaşım, yalnızca birebir anlam aktarımıyla yetinmeyip, metnin işlevini ve etki gücünü hedef lehçede sürdürebilmesini amaçlar (Eker 2015: 273)

Lehçeler arası metin aktarımı, Türk dilinin farklı lehçeleri arasında anlamın doğru bir şekilde iletilmesi ve kültürel birliğin korunması açısından kritik öneme sahiptir. Türk dünyasında bu sürecin doğru bir şekilde yönetilmesi, dilin zenginliğini ve çeşitliliğini yansıtırken aynı zamanda kültürel değerlerin de etkili bir biçimde aktarılmasını sağlar. Ahmet Bican Ercilasun’un bu bağlamdaki görüşleri, lehçeler

arası aktarım konusunda önemli bir perspektif sunmaktadır. Özellikle manzum ve mensur metinler arasındaki farklılıkları vurgulayan Ercilasun, her iki türdeki metinlerin aktarımı için ayrı stratejilerin benimsenmesi gerektiğini belirtmiştir. Onun lehçeler arası metin aktarımı konusundaki yaklaşımları, özellikle Türk lehçeleri arasında yürütülen karşılıklı anlaşılabilirlik ve kültürel yakınlaşma çabaları açısından dikkate değerdir. Ercilasun, özellikle şiir gibi estetik değeri yüksek metinlerin aktarımı konusunda oldukça temkinli bir yaklaşım sergilemektedir ve şiir aktarımı hakkında şu tespitte bulunmaktadır: “Yakın lehçeler arasında (Türkiye – Azerbaycan...) şiir aktarmaya bence gerek yoktur. Sadece Kiril harflerini Latin harflerine aktarmak ve anlaşılmayan kelimeleri sayfa altlarında vermek yeterlidir. Aynı harfleri kullanan lehçelerde buna da gerek yoktur. Latin harflerini kullanmaya başlayan Azerbaycan yayınlarında da artık alfabe aktarmasına gerek kalmayacaktır. Basit açıklamalarla anlaşılabilir olacak yakın bir lehçedeki şiirlerin diğer lehçeye aktarılması boşu boşuna ahenk ve ritmi bozacaktır.” (2011: 86-87). Bu görüş, şiirin sadece anlamsal bir yapı değil; aynı zamanda ses, ritim, ahenk ve biçim unsurlarıyla bütünlük taşıyan sanatsal bir tür olduğunu vurgular. Dolayısıyla, yakın lehçeler arasında yapılan şiir aktarımlarında, anlamı kolayca kavranabilen metinlerde müdahale yapılmasının gereksiz ve hatta zararlı olduğu belirtilir. Özellikle Türkiye Türkçesi ile Azerbaycan Türkçesi gibi yüksek düzeyde karşılıklı anlaşılabilirliğe sahip lehçelerde, şiir aktarımı yerine açıklama yönteminin tercih edilmesi önerilmektedir.

Ercilasun’un dikkat çektiği bir diğer önemli husus ise, lehçeler arası kelime ve deyim kullanımıyla ilgilidir: “Kaynak lehçenin kelime ve kalıpları hedef lehçede varsa –zaruret olmadıkça– başka kelime ve kalıplar kullanılmamalıdır. Özellikle şiirde buna dikkat edilmelidir. Kaynak lehçelerdeki bazı kelime ve deyimlerin hedef lehçede korunması, saklanması; lehçelerimizin yaklaşması için bence çok faydalı ve yerinde bir metot olur” (2011: 89). Bu yaklaşım, yalnızca metin aktarımında sadakati değil; aynı zamanda Türk lehçeleri arasında dilsel yaklaşmanın sağlanmasını da hedeflemektedir. Eğer bir kelime veya ifade hem kaynak hem de hedef lehçede kullanılabiliyorsa sırf aktarma yapıyor diye bu unsurun değiştirilmesi anlam kaymalarına neden olabileceği gibi, ortak dil bilincinin gelişmesini de engelleyebilir. Özellikle, şiir gibi kültürel belleği yoğun biçimde yansıtan türlerde bu ilke daha da önem kazanmaktadır. Lehçeler arası aktarımda şiirsel metinlerin özgünlüğünü korumak, yalnızca dilsel değil; aynı zamanda kültürel bir tercih olarak değerlendirilmelidir. Hem dil birliğine katkı sağlamak hem de edebî metnin estetik yapısını zedelemekten anlaşılabilirliğini artırmak için, sadeleştirici açıklamalarla desteklenen bir yaklaşım benimsenmelidir.

Yavuz Akpınar, *Azeri Edebiyatı Araştırmaları* adlı eserinde “örneklerde metinlerin ruhunu elimizden geldiği ölçüde korumaya çalıştık” ifadesiyle, şiirleri doğrudan aktarma yönteminden ziyade, transkripsiyon temelli bir sunum tercih ettiğini açıkça belirtmektedir (1994: 148, 159, 348, 350 vd.). Bu yaklaşım, manzum metinlerin aktarımında sıkça karşılaşılan temel bir sorunu da gündeme getirmektedir: şiirin biçimsel yapısıyla anlam ve ahenk değerleri arasında denge kurma zorunluluğu. Şiirsel metinlerde sadece sözcüklerin aktarımı değil; aynı zamanda ölçü, kafiye, imge yapısı, çağırışım

katmanları ve metnin estetik boyutu da önem arz eder. Ancak transkripsiyon yöntemi, yalnızca yazı sisteminin değişimiyle sınırlı kaldığı için şiirin hedef lehçede yeniden inşa edilmesine olanak tanımaz; bu da eserin sanatsal etkisinin sınırlı kalmasına neden olabilir. Bu bağlamda, Akpınar'ın yaklaşımı dönemin metodolojik sınırlılıklarını yansıtırken manzum eserlerin aktarımında daha işlevsel ve anlam temelli bir yöneme ihtiyaç duyulduğunu da dolaylı olarak ortaya koymaktadır. Günümüzde ise şiirsel aktarımda yalnızca biçimsel benzerlik değil, anlam derinliği, ses uyumu ve kültürel göndermelerin karşılanabilirliği esas alınmakta; bu da klasik transkripsiyonun ötesinde, sanatsal aktarım yetkinliği gerektirmektedir.

### 3.5. Mensur Metinlerin Aktarımı

Mensur metinlerin aktarımı, manzum metinlere kıyasla daha esnek ve geniş bir özgürlük alanına sahiptir. Düzyazı türlerinde, özellikle roman, hikâye, deneme veya bilimsel metinlerde, okurun anlamı hızlı ve doğru bir şekilde kavrayabilmesi ön planda tutulur. Bu tür metinlerde, dilsel farklılıkların ve deyimlerin hedef lehçeye uyarlanması önemlidir. Ancak bu uyarlama, metnin özünden sapmadan ve anlam kaymalarını önleyerek yapılmalıdır. A. B. Ercilasun'un da vurguladığı gibi, mensur metinlerde aktarım esnasında kelime ya da deyimlerin karşılıkları, yalnızca yüzeysel anlamda değil; aynı zamanda kültürel bağlamda da dikkate alınmalıdır. Hedef dilde kullanılan deyimlerin ya da ifadelerin kaynak dildeki anlamla örtüşmesi sağlanmalı; ancak bununla birlikte, yerel kullanımlar ve kültürel referanslar da göz ardı edilmemelidir. Özellikle, Azerbaycan Türkçesi ile Türkiye Türkçesi arasındaki farklar, bu süreçte önemli bir rol oynamaktadır. Ercilasun'un önerdiği bir diğer önemli yaklaşım, özellikle kısa metinlerde, kaynak metin ile aktarılan metnin karşılıklı olarak verilmesidir (Ercilasun 2011: 91). Bu yöntem, okurlara yalnızca çeviri sunmakla kalmaz; aynı zamanda iki lehçenin dilsel yapılarındaki farklılıkları gözlemlene imkânı tanır. Özellikle kısa hikâyeler veya denemeler gibi metinlerde, bu tür bir karşılaştırma, dil ve kültür anlayışının derinleşmesini sağlar. Ancak uzun metinlerde, örneğin roman ya da akademik metinlerde, bu yöntem pratik olmayabilir. Bu tür uzun metinlerde aktarım süreci daha çok metnin genel bütünlüğünü, anlatımını ve kavramsal doğruluğunu korumaya yönelik olmalıdır.

Mensur metinlerde, kelimelerin anlamlarının doğru bir şekilde aktarılması önemlidir. Bunun yanında, metnin dilsel yapısının ve anlatımın doğal akışının hedef dilde de korunması sağlanmalıdır. Bu, metnin orijinal yapısına sadık kalınarak yapılan bir aktarım sürecini ifade eder. Bu tür metinlerde, anlamın yanı sıra metnin tonunun, üslubunun ve anlatıcı bakış açısının da hedef dilde doğru bir şekilde yansıtılması gerekir. Mensur metinlerde aktarma süreci, manzum metinlerden daha esnek olmasına rağmen, yine de metnin özüne sadık kalmak büyük önem taşır. Aktarılan metnin hedef dilde anlaşılır ve doğru bir şekilde ifade edilmesi için dilsel inceleme, kültürel farkındalık ve dil bilgisi becerilerinin bir arada kullanılması gereklidir. A. B. Ercilasun'un görüşleri doğrultusunda, lehçeler arası aktarımda şiirlerde koruyucu, düz yazılarda ise uyarlayıcı bir yaklaşım benimsenmelidir. Şiir gibi estetik değer taşıyan metinlerde anlamdan ziyade formun korunması esas alınmalı, düz yazılarda ise anlam açıklığı

ön planda tutulmalıdır. Bu ikili strateji hem metnin özgünlüğünü korur hem de lehçeler arası bağları güçlendirir (Ercilasun 2011: 91).

Mensur -yani düzyazı şeklinde- yazılmış metinlerin Azerbaycan Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktarımı, yalnızca sözcüklerin birebir çevrilmesiyle sınırlı olmayan dilsel, kültürel ve bağlamsal bir dönüştürme sürecidir. Her iki Türk lehçesi birbirine oldukça yakın olmakla birlikte, bu yakınlık kimi zaman çevirmen ya da aktarıcı için yanıltıcı olabilmektedir. Bu nedenle, metin aktarımında temel amaç, kaynak metnin anlamını, anlatım biçimini, üslubunu ve kültürel arka planını muhafaza ederek hedef dilde yeniden üretmektir. Bu süreçte öncelikle dilsel ve anlamsal denkliğin sağlanması gereklidir. Her iki lehçede ortak olarak kullanılan bazı sözcükler zamanla anlam değişmelerine uğrayabilmekte ya da kullanım bağlamları farklılık gösterebilmektedir.

Ayrıca aktarım sürecinde kültürel ve tarihsel bağlam da göz önünde bulundurulmalıdır. Azerbaycan'a özgü kavramlar, deyimler ya da tarihî göndermeler, olduğu gibi bırakılabilir veya açıklayıcı dipnotlarla desteklenebilir. Örneğin, "komsomol" gibi Sovyet dönemi örgütlerine ait kavramlar doğrudan çevrildiğinde okur tarafından anlaşılmayabilir; bu nedenle "Sovyet Gençlik Örgütü (Komsomol)" şeklinde açıklamalı bir aktarım tercih edilmelidir.

Metin aktarımı sırasında dikkat edilmesi gereken bir diğer husus, üslubun ve anlatım biçiminin korunmasıdır. Edebî metinlerde yazarın dili, ironisi, mizahı ya da trajik tonlaması, anlatımın asli unsurlarındandır. Bu nedenle sözcüklerin doğru karşılığını bulmak kadar, metnin ruhunu da koruyacak biçimde çevirmek önem taşır. Biçimsel bir değişim, metnin mesajını bozabilir ya da okurun algısını farklılaştırabilir.

Aktarım sürecinde kapsamlı sözlüklerden ve dilbilimsel kaynaklardan faydalanmak elzemdir. Özellikle Azerbaycan Türkçesine özgü deyimlerin ve terimlerin doğru anlaşılması için her iki lehçeye ait çağdaş ve tarihî sözlükler, deyimler sözlüğü, terimler kılavuzu gibi kaynaklar kullanılmalıdır. Bu bağlamda, yalnızca bir dilden diğerine sözcük karşılıkları değil; sözcüklerin taşıdığı anlam katmanları ve kültürel referansları da dikkate alınarak titiz bir aktarım gerçekleştirilmelidir.

Mensur metinlerin aktarımı, yalnızca teknik bir çeviri faaliyeti değil; aynı zamanda iki yakın lehçenin kültürel ortaklıkları ve farklılıklarını gözeterek çok yönlü bir dilsel yeniden üretim sürecidir. Bu süreçte yapılan küçük hatalar dahi metnin anlamını tahrif edebilmekte, kaynak metnin orijinal bağlamından sapmalara neden olabilmektedir. Dolayısıyla, aktarıcının her iki lehçeye de yeterince hâkim olması ve bağlam temelli bir yaklaşımı benimsemesi büyük önem taşımaktadır.

### **3.6. Deyimler ve Yalancı Eş Değerlere Dikkat**

Azerbaycan Türkçesinden Türkiye Türkçesine metin aktarımında karşılaşılan en ciddi sorunlardan biri deyimlerin ve yalancı eşdeğer olarak adlandırılan sözcüklerin yanlış yorumlanmasıdır. Bu iki unsur,

metnin anlam yapısını doğrudan etkilediğinden, aktarım sürecinde özel dikkat gerektiren unsurlar arasında yer almaktadır.

Deyimler, bir dilin kültürel hafızasını yansıtan sabit ve kalıplaşmış anlatım birimleridir. Azerbaycan Türkçesindeki bazı deyimler, Türkiye Türkçesindeki deyimlerle yapısal ya da anlamsal olarak benzerlik gösterebilse de kullanım bağlamı farklı olabilir. Bu nedenle deyimlerin yalnızca biçimsel benzerliğine değil, bağlam içindeki işlevine göre aktarılması gerekir. Örneğin, Azerbaycan Türkçesinde geçen *başı çıxmamaq* deyimini, “hiçbir şey anlamamak, kafası almamak” (Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti, 2006, c. I, s. 234) anlamına gelirken, bu ifade Türkiye Türkçesine birebir “başı çıkmamak” şeklinde aktarılırsa, anlamsız ve bağlam dışı bir sonuç doğar.

Yalancı eş değerler ise görünüşte benzer, ancak farklı anlamlara sahip sözcüklerdir. Bu tür sözcükler, aktarıcıyı en çok yanıltan unsurların başında gelmektedir. Örneğin, “qabaqda olmaq” ifadesi Azerbaycan Türkçesinde “önde olmak, öncü olmak” anlamına gelirken, bazı metinlerde bu ifade “kabak olmak” şeklinde aktarılmış ve hem anlamsal hem de üslup bozulmasına neden olmuştur. Bu gibi örneklerde, ses ve şekil benzerliği taşıyan sözcüklerin anlamları, her iki lehçenin güncel sözlüklerinden karşılaştırmalı olarak kontrol edilmelidir.

Deyimler, atasözleri, yerel söyleyişler ve kültürel kodlar, metnin ruhunu yansıtan temel öğelerdir. Bu nedenle, deyimlerin yer aldığı cümleler bağlam içinde ele alınmalı, gerekirse açıklayıcı dipnotlar ya da kültürel karşılıklarla desteklenmelidir. Aktarma sürecinde deyimlerin ve yalancı eşdeğer sözcüklerin doğru şekilde çözümlenmesi, hem kaynak metnin anlam bütünlüğünün korunması hem de hedef metnin okuyucuya doğru mesajı ulaştırabilmesi açısından son derece önemlidir.

### 3.7. Aktarım İçin Sözlük Tipolojisi

Azerbaycan Türkçesinden Türkiye Türkçesine metin aktarımı, yalnızca yüzeysel bir çeviri süreci değildir. Bu faaliyet, her iki dilin tarihî, kültürel ve sosyo-linguistik katmanlarına nüfuz etmeyi gerektiren çok yönlü ve titiz bir işlemdir. Dolayısıyla aktarım sürecinde kullanılacak sözlük türleri, yalnızca birebir kelime karşılıklarını değil; deyimsele ifadeleri, yerel ağız farklılıklarını, kültürel çağrışımları ve anlam değişimlerini de göz önünde bulundurmalıdır.

Bu bağlamda, aktarım sürecinin daha sağlıklı ve anlam odaklı yürütülebilmesi için hem kapsamlı hem de alan odaklı sözlüklere başvurmak büyük önem taşır. Aşağıda, bu süreçte yararlanılabilecek belli başlı sözlük türleri ve kaynakları sıralanmıştır:

#### 1. Genel ve Karşılıklı Lehçe Sözlükleri

Altaylı, S. (2018). Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü (3 Cilt).

Akdoğan, Y. (1999). Azerbaycan Türkçesi’nden Türkiye Türkçesi’ne Büyük Sözlük / Türkiye Türkçesi’nden Azerbaycan Türkçesi’ne Büyük Sözlük (2 Cilt).



Bu tür sözlükler, kelime düzeyindeki eşleşmelerin sağlıklı biçimde yapılmasına olanak tanırken, anlam genişlemesi, çok anlamlılık ve sözcüklerin bağlama göre kazandığı farklı anlamların çözümlenmesinde de işlevseldir.

## 2. İzahlı/Açıklamalı Sözlükler

Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti – Əliheydər Orucov (IV cildə). I–IV cilt.

İzahlı sözlükler, bir kelimenin hem temel hem mecaz anlamlarını, kullanım örnekleriyle birlikte sunduğu için aktarıma dilin bağlamsal zenginliğini katmada oldukça etkilidir.

## 3. Tematik ve Alan Odaklı Sözlükler

Azərbaycan dilinin antonimlər, sinonimlər və omonimlər lüğətləri.

Azərbaycan dilinin böyük izahlı onomastik lüğəti: Antroponimlər.

Həsən Baxşiyev. Azərbaycan dilinin müxtəsər frazeologiya lüğəti.

Fəridə Ləman. Azərbaycan bədii dilinin epitetlər lüğəti.

Bu sözlükler, özellikle edebî ve bilimsel metinlerin aktarımında kültürel çağrışımların doğru biçimde yansıtılmasını sağlar.

## 4. Dilbilimsel ve Fonetik Sözlükler

Rüstəmov R.; Şirəliyev M. Ş. Azərbaycan dilinin orfoqrafiya və orfoepiya lüğətləri.

Rüstəmov R.; Şirəliyev M. Ş. Azərbaycan dilinin dialektoloji lüğəti.

Behbudov S. Azərbaycan dili şivələrinin omonimlər lüğəti.

Özellikle lehçeler ve ağız özellikleri üzerinden metinlerin aktarımı yapılırken bu sözlükler dil içi varyasyonların tanınmasını sağlar.

## 5. Tarihî ve Kültürel Sözlükler

Azərbaycan ədəbi dilində işlənən ərəb və fars sözlərinin qısa lüğəti.

Azərbaycan türk xalq şivələri lüğəti. I–II cild.

Seyidəliyev N. Frazeologiya lüğəti.

Bu sözlükler, klasik edebiyat, halk dili ve tarihî dil katmanlarını içerdiği için tarihî metin aktarımında tercih edilmelidir.

## SONUÇ

Azerbaycan Türkçesinden Türkiye Türkçesine metin aktarımı, yüzeysel benzerliklere aldanmadan yürütülmesi gereken karmaşık ve çok katmanlı bir süreçtir. Aktarım işlemi yalnızca dil bilgisel değil; aynı zamanda kültürel, tarihî ve bağlamsal anlamda da bir yeniden üretimdir. Çalışma, özellikle mensur metinlerde yapılan çeviri hatalarının yalnızca anlamı değil; aynı zamanda metnin ruhunu da zedelediğini örneklerle ortaya koymuştur. Bu noktada önemli bir diğer tespit, Azerbaycan Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktarılan metinlerde karşılaşılan sorunların yalnızca teknik bilgi eksikliğinden değil, aynı zamanda eğitsel ve yapısal bazı yetersizliklerden de kaynaklanıyor olmasıdır. Özellikle akademik çeviri çalışmalarında sıkça rastlanan anlam kaymaları, bağlam sapmaları ve deyim yanlışları, bu alanda daha sistematik ve disiplinlerarası donanıma sahip uzmanlara duyulan ihtiyacı ortaya koymaktadır.

Bugün Azerbaycan Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktarılmış tez, kitap ve makale gibi çalışmalar incelendiğinde bazı temel sorunların tekrarlandığı görülmektedir. Bu sorunları doğuran başlıca nedenler şu şekilde sıralanabilir:

Türkiye’de toplamda 19 Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları bölümü faaliyet göstermektedir. Bazı üniversitelerde Azerbaycan Türkçesi dersi yalnızca bir dönem okutulmakta, Azerbaycan edebiyatı dersi ise seçmeli olarak sunulmaktadır. Bu durum, öğrencilerin Azerbaycan’ı ve lehçeyi yüzeysel tanımalarına, dolayısıyla bu alanda uzmanlaşamamalarına neden olmaktadır. Türk Dili ve Edebiyatı bölümlerinde ise Azerbaycan Türkçesi, sadece Çağdaş Türk Lehçeleri dersi kapsamında, birkaç haftalık bir süre içinde ele alınmaktadır. Bu da sistematik bir yeterliliğin oluşmasına engeldir. Lisans düzeyinde Azerbaycan Türkçesi ve edebiyatı hakkında derinlemesine bilgi edinmeden yüksek lisans yapan öğrenciler, çeviri çalışmalarında genellikle yüzeyde kalmakta, çoğu zaman kendilerini geliştirmemektedir. ÇTLE mezunu olmayan ama bu alanda yüksek lisans ya da doktora yapan bazı öğrenciler, diğer lehçelerin zor olduğu düşüncesiyle Azerbaycan sahasına yönelmektedir. Ancak bu yönelim çoğunlukla dilsel ve kültürel birikimle desteklenmediğinden sonuçta yüzeysel ve hatalı aktarımlar ortaya çıkmaktadır. Aktarma yapan kişi hem Azerbaycan Türkçesinde hem de Türkiye Türkçesinde yeterince gelişmiş bir dil bilincine ve sözlük bilgisine sahip değilse aktarımda ciddi sorunlar doğmaktadır. Otomatik çeviri araçlarının kullanılması, bağlam ve kültürel alt yapıdan kopuk, yapay ve kimi zaman hatalı metinler doğurmakta; bu da akademik anlamda güvenilirliği sarsmaktadır. Bu eksiklikler göz önünde bulundurulduğunda, Azerbaycan Türkçesinden Türkiye Türkçesine metin aktarımı sürecinin, yalnızca teknik değil, pedagojik ve metodolojik boyutları da kapsayacak şekilde yeniden ele alınması gerektiği anlaşılmaktadır. Başarılı bir aktarım için yalnızca iki dili bilmek değil, aynı zamanda iki milletin kültürel kodlarına, edebî geleneklerine ve tarihî arka planlarına vakıf olmak zorunludur. Bu nedenle gerek üniversitelerdeki müfredatın zenginleştirilmesi gerekse uygulamalı ve kuramsal içeriklere sahip akademik kaynakların çoğaltılması, bu alanda nitelikli metin aktarımlarının önünü açacaktır.

Lehçeler arası metin aktarımı, yalnızca teknik bir çeviri işlemi değil; kaynak dile, hedef dile ve ilgili kültürel bağlama yüksek düzeyde hâkimiyet gerektiren çok katmanlı bir yorum ve yeniden üretim sürecidir. Bu sürecin sağlıklı yürütülebilmesi için aşağıda sıralanan aşamalı yöntem önerilmektedir:

Aktarıma başlamadan önce hem Azerbaycan Türkçesine hem de Türkiye Türkçesine, ayrıca bu iki lehçeyi besleyen tarihî, kültürel ve edebî arka plana hâkimiyet şarttır. Aktarıcı, yalnızca dil bilgisi düzeyinde değil, aynı zamanda deyimse yapı, yerel söyleyiş ve kültürel kodlar konusunda da yeterli bir donanıma sahip olmalıdır.

Etkili bir metin aktarımı için okuma süreci üç temel aşamadan oluşur. İlk okumada etnin genel yapısı, teması ve üretildiği bağlam üzerinde durulur. Bu aşama, metne dair bütünsel bir farkındalık geliştirerek sonraki adımlar için zihinsel bir çerçeve oluşturur. İkinci okumada metindeki deyimler, kültürel göndermeler, mecazlar ve bağlama özgü ifadeler ayrıntılı biçimde analiz edilir. Bu aşama, anlam ve üslubu koruyarak hedef dile uygun karşılıkların belirlenmesini sağlar. Üçüncü okumada aktarılan metnin hedef dildeki akıcılığı, doğallığı ve anlatım bütünlüğü gözden geçirilir. Anlam sapmaları ve anlatım bozuklukları düzeltilerek metin son hâline kavuşturulur.

Aktarım aşamasında açıklamalı (izahlı) sözlükler temel başvuru kaynağı olarak kullanılmalı; deyimler, terimler ve özel ifadeler bu kaynaklar üzerinden denetlenmelidir. Ayrıca frazeolojik, sinonim, antonim, fonetik, etimolojik ve kültürel sözlükler de ihtiyaç duyulan bağlamlarda incelenmelidir. Aktarım tamamlandıktan sonra hedef dildeki metin, anlatımın doğallığı, üslubun uygunluğu ve anlamın açıklığı bakımından gözden geçirilmelidir. Dil yanlışları, anlatım bozuklukları ve bağlam dışı kullanımlar bu aşamada düzeltilmelidir.

Tez ve akademik metinlerde son okuma aşamasının ardından danışman hocanın redaksiyonu büyük önem taşımaktadır. Kitap niteliğindeki aktarımlarda ise mutlaka alan uzmanı bir editör tarafından dil ve anlam düzeyinde tashih yapılmalı, metnin bilimsel ve kültürel doğruluğu güvence altına alınmalıdır.

Bu yöntem, aktarımın yalnızca biçimsel düzeyde değil; anlam, bağlam, estetik ve kültürel bütünlük içinde gerçekleştirilmesini sağlayarak hem akademik hem de edebî nitelik açısından yüksek kalitede ürünler ortaya konmasına olanak tanır.

## KAYNAKÇA

- Adıgüzel, S. (2012). Azərbaycan Türkçesi ve Türkiye Türkçesi arasında aktarma üzerine bazı problemler. *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (TAED)*, 47, ss. 51-56.
- Akpınar, Y. (1994). *Azeri edebiyatı araştırmaları*. Dergâh Yayıncılık.
- Albiz, Ü. (2022). Şiir çevirilerinin makine çevirisi üzerinden değerlendirilmesi: Paul Celan şiirlerini makine çevirisi ile okumak. *Kesit Akademi Dergisi*, 8(31), ss. 154-179.
- Alkayış, F. (2009). Çağdaş Türk şiveleri arasında aktarma meseleleri (Türkiye Türkçesi–Yeni Uygur Türkçesi örneği). *Turkish Studies*, 4(3), ss. 60–70.
- Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti. (2006). (4 cildə). IV cild. Şərq-Qərb.
- Eker, Ü. (2015). *Lehçe içi aktarma yöntemleri*. Kesit Yayınları.
- Ercilasun, A. B. (1992). Türk lehçelerinin anlaşılmasında dikkat edilecek noktalar. *Dil Dergisi*, 5, ss. 28-42.
- Ercilasun, A. B. (2011). Lehçeler arası aktarma. *Türk Dünyası üzerine incelemeler*. Akçağ Yayınları.
- Məmmədquluzadə, C. (2004). *Əsərləri* (1-ci cild). Öndər Nəşriyyatı.
- Məmmədxanlı, Ə. (2005). *Seçilmiş əsərləri*. Avrasiya press.
- Musalı, V. (2021). Azərbaycan Türkçesi ve Edebiyatının Dijital Kaynakları. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, (52), ss. 267-290.
- Musaoğlu, M. (2003). Türkçede çeviri ve aktarma. *Bilig*, 24, ss. 1-22.
- Musaoğlu, M. (2009). Türk dünyasında aktarma çalışmaları ve Kemal Abdulla'nın eserleri Türkiye Türkçesinde. *Gazi Türkiyat*, 1(5), ss. 217-244.
- Odacıoğlu, C., Barut, E. (2018). Çeviri usul, strateji ve yöntemleri üzerine bir derleme. *Tarih Okulu Dergisi*, 11(34), ss. 1363-1392.
- Ramizoğlu, R. (2024a). Azərbaycan Türkçesindeki “düşmək” fiilinin Türkçeye çevirisi. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, (58), ss. 65-80.
- Ramizoğlu, R. (2024b). Modern makine çevirisi teknolojilerine yönelik bir karşılaştırma. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 13(1), ss. 126-137.
- Rəsulov, Ə. A. (2007). *Tərcümə nəzəriyyəsi müstəvisində Türkiyə türkcəsi və Azərbaycan dili*. Nurlan.
- Uğurlu, M. (2004). Türk lehçeleri arasında kelime eş değeri. *Bilig*, 29, ss. 19-30.
- Usta, Ç. (2008). Lehçeden lehçeye aktarma sorunlarına ek: İmla ve noktalama hataları. *Turkish Studies*, 3(6), ss. 668-691.
- Zal, Ü. (2009). Türk lehçeleri arasında aktarma meseleleri ve “İki Ağaç” şiir kitabı üzerine. *Gazi Türkiyat*, 1(5), ss. 431–455.